

Mert tudom jól, hogy egy esszében, amely erről a városról szól, illene azért kitérni többek közt a Petőfi térre, az Ung folyóra, az ungvári várra, az Ungvári Nemzeti Egyetemre, a különféle városrészekre és parkokra, a kocsmákra és a legjobb éttermekre. Ezek természetesen épültek volna bele egy szabályos városesszébe. Ebből a tervből azonban kevés vált valóra. Hónapokig vidéki szobámba zárva vártam a helyzet javulását, hogy tömegközlekedéssel végre újra megközelíthessem a várost. Amiből aztán mostanra két-három utca futó megtekintésére jutott idő és mód. De a váratlan és extrém helyzet pontosan megmutatta azt is, mennyire rendszertelen városlátogató vagyok. Mert ekkor sem igazán a változásokra figyeltem fel, az újonnan épülő lakásokra, a bezáró, elköltöző vagy újra megnyitó üzletekre, inkább a részletekben megmutatózó állandóság vonzott. Be kellett látnom, hogy engem az ismerős utakon haladva inkább érdekel az út mentén ücsörgő, lehorgasztott fejjel várakozó és feltehetően pocskék kínai árut kínáló alkalmi árus, a szinte konok következetességgel feltöredezett aszfalt, a társasházak betört ablaküvege, a falból életveszélyesen kilógó villanyvezeték. Ezek a más perspektívából bizonyosan lényegtelennek tűnő részletek tartoznak hozzá igazán mára kialakult városképemhez a gyermekkori emlékeken és az irodalmi alkotások világán túl, amelyeket azért többé-kevésbé rendszeresen újraélek, valahányszor utazom vagy utazáshoz készülődöm.

Láng Zsolt

Egy város zamata

SZATMÁRNÉMETHI

Édesanyám is, én is ugyanabban a kórházban születtünk, ő 1934-ben, én 1958-ban. Mindketten dús fekete hajjal jöttünk a világra; az ő újszülött séróját dr. Lükő Béla, a kor európai híró orvosa, az enyémet a bába, Karsai Ilona dicsérte meg. Ilonka néni a közelünkben, épp a dr. Lükő Béláról elnevezett utcában lakott, nemrég halt meg. Születésem idején az a szokás dívott, hogy az újszülöttet legalább három hónapos koráig szoroson bepólyálták, és a hátára fektették. Ennek két dolog lett a következménye, az egyik, hogy egészen lapos a tarkóm, a másik, hogy beleszerettem a felhőkbe. A mai napig, ahol olyanok a felhők, mint Szatmár fölött, otthon érzem magam.

Szatmárnak mondtuk, de a Németit is használtuk. Sátoros ünnepekkor a Németi templomba mentünk, mivel anyai nagyapámék a közelében, a Mátyás király utcában laktak, és nagyapám presbiter volt. Nagyszüleim kertje a Honvéd utcáig lenyúlt, három öreg diófa állt benne, a veteményesben felkarózott paradicsombokrok illata forró napokon az udvarig érződött. Olyan puha volt a föld, hogy csuklógó belemeríthettem a kezemet, az apró göröngyök alatt kellemes hűvösség honolt. Mi a Lánchos templom körzetében laktunk, az apai nagyszülők házában, nem volt kertje, csak udvara, földje kemény és kesernyés volt, köpködtem, ha a számba keveredett. Nagyapám kertjében a föld édeskés volt, enyhén mentolos, mint a selyemcukorka. A Németi templomnak karácsonykor naftalinszaga volt, húsvétkor kölni illata. Ha a húsvét márciusra esett, a kölniillatba naftalin vegyült.

Kilencedikes koromban, amikor érdekelni kezdtek a lányok, tartotta magát a mondás, hogy a németi lányoknak érdemes udvarolni, mert szépek, és könnyen odaadják magukat. A németi fiúkra azonban ügyelni kellett, mert ha elkaptak egy-egy lányok után kujtorgó szatmárit, laposra verték. Engem csak a kutyák kergettek meg néhányszor, de kerékpárral jártam, és ha kitartóan tekertem, a kutyák lógó nyelvvel leszakadtak.

1970-ben az árvíz Németit teljesen elöntötte, Szatmár belső része megúsza. Nagypám kertje végében még hetek múlva is lehetett csónakázni, sőt, halat is fogtam. Következő évben még illatosabb lett a földje, a paradicsom is zamatosabb. Ha a várost egyetlen illattal kellene azonosítanom, akkor az a Szamosé volna. Egészen pontosan a naptól forró porondé. Ez volna az otthonérzethez kapcsolódó legérzékibb forma. A haza fogalma az agyhoz áll közel, az otthon viszont a pórusokhoz.

1715-ben, miután a két város, Szatmár és Németi egyesült, az őket elválasztó Szamos-ágot betömték, de a városon kívül meghagyták, és még gyerekkoromban is víz csillogott benne; Holt-Szamosnak hívták. Nyáron jóval melegebb volt az élő ágnál, már májusban fürödtünk, sárgaszilva íze volt a víznek. Az agyagos mederben néha térdig süllyedtünk, kéj és borzalom lúdbőre hullámszott testünkön; azt hittük, ha csak pillanatokra is megtorpannánk, menthetetlenül elsüllyednénk. A térdig érő vízben a fűzfáig kiúsztunk, és a lecsüngő ágakba kapaszkodva másztunk a partra. Később itt a sűrű lombok alatt zajlottak az első próbálkozások a lányokkal. Sok ismeretlen utóíz maradt utánuk, meg sok-sok homok a hajlatokban.

Anyám testéből, amikor meghalt, elillantak a csontok. Apám viszont kemény márványként fehéren ragyogott. Nem bírtam levenni róla a szememet, örültem, hogy a pap is, meg az egyik elköszönő tanítványa is hosszan beszélt. Anyám arca megfitalodott, a csontokkal együtt a fájdalom is elporladt belőle, teste megnyúlt, most látszott, milyen sudár nő volt valójában. Ha nem volna olyan bonyolult, szívesen megnézném, mi lett belőlük, hol tartanak az átalakulás folyamatában. A pórusok az eleven testhez tartoznak, az agy viszont a csontokhoz kötődik. Talán ezért fontosak a temetők a hazát keresők számára. És ezért találnak idegen földön is otthonra a szerelmesek.

A fáma úgy tartja, hogy Németi alapítói első királynénk, Gizella vadászai voltak. Amúgy Szatmár neve is német eredetű lehet, Zalkmárként szerepel a 12. századi regesztrumokban, amibe könnyű belehallani a Salzmartkt, sóvásárt jelentő német szót, főképp, hogy tudni lehet, a dési sóbárkák a Szamoson csorogtak lefelé. A román Satu Mare a Trianon utáni névrománosítás terméke, magyarul Nagyfalut jelent, de a szatmári románok inkább a Sätmart használják. Semmi falusias nincs Szatmárban; egy időben a világ legnagyobb városaival volt azsúrban. Keramitburkolattal fedték le a főutcákat, másodikként a közép-európai városok közül közvilágítást kapott, villamos közlekedett, a közeli szőlőheggyel helyi érdekű kisvasút kötötte össze, volt telefonhálózata, itt működött az első magyar óvodák egyike. Európa-szerte ismerték a Princz testvérek gyárában készült különleges bevonatú edényeket, Bródy Ilona kalapjaiból pedig a berlini KaDeWe áruházba is szállítottak.

Az én cipszer felmenőim nemzedékenként nagyjából egynapi szekérútnyi-val ereszkedtek délebbre, így lett dédnagypám színérváraljaiból szatmári. Anyai felmenőim viszont nyugat felől érkeztek, a Várpalota, Mezőtúr, Nádudvar, Csenger útvonalon, szintén araszolgatva. Anyai ágon őt, apai ágon négy nemzedéke szat-

máriak vagyunk. Apai nagyszüleim ifjú korukban előbb Bukarestben, aztán Budapesten dolgoztak, anyai nagyapám a mestervizsgája után Bécsben és Budapesten képezte tovább magát, majd hazajött, és egyre feljebb jutva a ranglétrán, a helyi iparosegylet alelnöke lett. Mindannyian mesteremberek voltak, románul is, németül is beszéltek, dolgozni is szerettek, és mivel életformájuk a munka volt, egykori létezési módjukat soha nem adták fel: viszonylag épen túléltek a hatalomváltásokat. Mindannyian a Monarchiában születtek, ott cseperedtek fel, felnőtt korukban is megőriztek valamit a tágasabb otthonérzetből.

Gyerekként a magyar tévéből kaptuk meg ezt a tágasabb otthonosságot. Ötéves koromban vette apám az első készülékünket, Orion volt a neve, külön bútordarabot készített számára, és a koaxiális kábelt, ami a tetőantennával kötötte össze, a plafonba fúrt lyukon keresztül vezette fel a padlásra. Városszerte emelkedtek a ruhaszáritóhoz hasonlatos antennák, mindenki a magyar tévét nézte. Nem véletlenül lett péntek a színházi bemutatók napja, és hétfő a filharmónia koncertjei (az első időkben pénteken és hétfőn adásszünet volt). A tévében hallott szavakat használtuk, budapesti focicsapatoknak szurkoltunk, magyar beatet hallgattunk, barchobáztunk, majd Most mutasd meg! -et játszottunk, Hofit kívülről fújtuk, bambiról és Trapper farmerről álmodtunk, miközben nem mehettünk át a határon. A magyarországi valóságról semmit nem tudtunk, a tévé méze boldoggá tett minket. Szilveszterkor természetesen a magyar éjfél ünnepeztük meg, soha nem a románt. Csak a nyolcvanas évek végétől lett a román éjfél hangosabb a magyarnál. 1978-ban, amikor aradi évfolyamtársam meglátogatott, csodálkozott, hogy itt csak magyarok laknak, és egész délután sétálnunk kellett a városban, hogy román szót is halljunk (át kellett mennünk a híd-túli új tömbháznegyedbe). Pedig a hivatalos statisztikákban a város lakossága felerészben már akkor is románként szerepelt. Amikor anyám dolgozni kezdett, magyarul tartották a gyűléseket, a Május Elsejét és Augusztus 23-át, a felvonulásokon is magyarul éljenezték a pártot. Az általános iskolában a mi magyar nyelvű osztályunk mellé két párhuzamos román osztályt indítottak, és a gyengébbikbe szinte kizárólag magyar gyerekek jártak. A legutóbbi, 2011-es népszámláláskor százezer lakosból negyvenezren vallották magukat magyarnak, kilencezren viszont nem tüntették fel etnikai hovatartozásukat. A forradalom után nagyjából húszezer román költözött el a városból, legtöbben Olaszországba, és csak kevesen mentek vissza szülőföldjükre. A használatlan tévéantennákat egyik iskolatársam szerelte le, aztán eladta ócskavasnak; a kapott pénzből személyszállító céget alapított, és azóta is Budapestre hordja az utasokat.

Nagyapámmal kéthetente a sarki borbélynál nyiratkoztunk. Míg sorunkra vártunk, a diskuráló felnőtteket hallgattam. Egyszer a bukéről volt szó, azt magyarázták, hogy két elnevezés olvad össze benne, az íz és az illat. Tehát zamat, mondta Balogh bácsi, a borbély, akiről nagyapám sokszor elmesélte, hogy Oxfordban járt egyetemre, csak aztán elkártyázta mindenét. Balogh bácsi borbélyműhelye maga volt a legtöményebb zamat, szappan, púder, pomádé, mindenféle arcszesz illata, az olajkályha füstje, a rajta melegedő víz gőze, a fenőszíjak bőrszaga orromat, torkomat megtöltötte. A műhely helyén ma virágüzlet, ajtaja előtt és a falak mentén az aznapi temetésekre elkészült koszorúk.

Hatszor szinte teljesen elpusztult a város. Az emberek eltűnése a mai napig tart. Az utcánkban, amelyben 102 ház áll, csupán hét házban élnek gyerekkorom lakói, illet-

ve leszármazottaik. Sok házat átalakítottak vagy lebontottak, és helyére újat, idétlenül kirívót építettek. A mi házuk még megvan, épp most tatarozza a húgom, aki továbbra is itt lakik. Az én személyim is, jóllehet harminc éve Marosvásárhelyen élek, ide szól.

Amikor első elemibe mentem, macskaköves utcánkat akkor aszfaltozták le. A szurokolvasztó fekete masina a sarkon füstölgött, ugyanott, ahol a második világháborúban a sorompó működött: akkor szerelték fel, amikor Paulus tábornok az utca másik végében volt elszállásolva. Iancu Flórika, a szomszédban lakó román néni is emlegette a nyolcvanas években, a nagy-nagy nélkülözések idejében, hogy ha még mindig ott volna a sorompó, a másik irányban, nyugat felé pedig sehol egy se, akkor itt Magyarország lenne, amit ő nem bánna, mert akkor jobban élnénk. Iancu néni két lányunokája is jól beszélt magyarul, átjártam hozzájuk. Házukban egészen másféle illatokkal találkoztam, bár valahol a mélyben ismerős családi szagnyomokra leltem. Aztán nagyanyámtól tudomásomra jutott, a mienkhez lapuló kicsi emeletes házat dédszüleim maguknak építtették, a háború után azonban az államosítások előszelében sebesen eladták. Az is kiderült, hogy dédnagyanyám minden bizonnyal épp az épülő kicsi házban rejtette el a külföldön élő fiának szánt örökséget, tizennyolc Napóleon-aranyat. Onnan kezdve, amikor átmentem a lányokhoz, lopva meg-megkopogtattam a falat, vajon hol kellene megbontanom. Aztán a vakolat itt-ott magától is omlani kezdett, de sehol semmi.

A másik szomszédunkban Róberték laktak, két pájeszos fiú, akik kicsi koruk ellenére kalapot hordtak. Velük nem tartottuk a kapcsolatot. Szombatonként a kerítésen olyan illat lebegett át hozzánk, amelynek összetevőit nálunk két külön nap érezhettük: pénteken a hagymás törtpaszulyé, vasárnap a sült húsé. Egy hétfő délelőtt, mire hazaértem az óvodából, búcsú nélkül elmentek; két szó, a csólent és Palesztina maradt utánuk. Sok-sok év múlva értettem meg, miért és hova utaztak, és hogy mi történt évekkel korábban közeli és távoli rokonaikkal. Mint ahogy az iskolámmal szemben álló épület téglafalára felírt nevek eredetére is akkor bukkantam rá, amikor már nagy gyerekeim voltak: a deportáltak hagyták itt kézjegyüket, hogy minimum a nevük tovább élhessen ebben a városban.

Róberték helyén ma népes Gábor-cigány család lakik, a gyerekek náluk is kalapot hordanak, és mivel adventisták, náluk is szombat a vasárnap, nehéz, égett húsokat esznek. Hangosabban beszélnek bárkinél, áthallatszik minden szavuk. Történeteik tanítómesék, mindegyiknek van levonható tanulsága és beépített instanciája. Rupi bácsi, a családfő a mi járdánkról is összesepri a faleveleket, és valahányszor szóba elegyedünk, Noéről mesél, és azokról a szerencsésekről, akik feljuthattak a bárkájára.

Ha a környékünkön sétálok, a külső formákra rátelepszik egy emlékekből konstruált történet, amelyet a csillámpalás házfalak nyári melege, az uborkasaláta, krumplicipőre, rántott hús vasárnapi szentháromsága, a papírsárkány-eresztés, a virággruppok petúnia [*betónika*] illata tesz színessé. Ebben a történetben magányosan bolyong az emlékező, úszó szigetként, megközelíthetetlenül, amilyen az ősi város volt, átjárhatatlan Szamos-ágakkal, az Ecsedi-lápig lenyúló erdőségekkel körülveve, kiszakadva időből, történelemből. A történet az egészt akarja, az érzet foltokban lát. A városérzékelés ambivalenciáját ez a kétféle dinamika határozza meg. Vajon a kli-sék erőszakosságával szemben odahelyezhető-e az otthonosságérzet szelídsége?

Három évvel ezelőtt a szatmári színház darabot rendelt tőlem. Szatmárról szóló, szatmári által írt kortárs színművel szeretnék volna megnyitni a felújított épületet.

A darab az egymásra rakódó rétegekről szól, kiindulva a múlt rombolásaiból, elérkezve a közelmúlt eseményeihez, konkrétan egy olyan képzeletbeli jelenethez, amelyben propagandisztikus célokból azt a zongorát keresik, amelyen Bartók Béla a városban koncertezett 1922-ben. A keresés során felbolydul a város, kiderül, miféle sorsok és események rétegződnek egymásra, és közben a régi történetekbe belefeledkezve, a jelenről mindenki sorra lemarad. A próbák még a színház ideiglenes épületében, az Újközpont kultúrházában zajlottak. Minden nap a Főtéren keresztül kellett átsétálnunk, el a katolikus székesegyház előtt. Hátul a kertjében két jezsámenbokor között áll évtizedek óta az a groteszk Krisztus-szobor, amely a templom homlokzatáról zuhant le kétszer is, és többé nem helyezték vissza. Rövid, tömzsi combok, hatalmas mellkas, és még hatalmasabb fej, az eredeti perspektíva miatt. Háromméteres gnóm Jézus. Minden alkalommal eszembe jut róla kedvenc viccem, a temető bejáratánál álló törpéről. Elmegy előtte egy púpos ember, rászól a törpe, mondd, kell neked az a púp a hátadon? Már hogy kellene, teljesen megnyomorít. Akkor leveszem, csettint a törpe, és a púp eltűnik az ember hátáról, aki boldogan szökdécsel haza. Házához érve összefut a sánta szomszédjával, aki el sem tudja képzelni, mi történt. Hát a törpe, a temető előtt, az ő jótéteménye ez. Vajon a sántaságomtól is megszabadítana? Bizonyára! Rohan hát rögtön a sánta, már amennyire rohanni tud, odaér a temetőhöz, a kapujában ott a törpe. Jaj, de jó, hogy itt talállok, szakad ki a sántából. Jó, már épp indulni akartam, feleli a törpe, majd csettint, és mielőtt eltűnne, a púpot a sánta hátára helyezi.

A főpróbáig minden lelkesen zajlott, ám akkor az igazgató megnézte az előadást, és másnap reggel fagyos léghőmérséklet fogadott. Délutánra kiderült az is, hogy közvetlenül a bemutató elé beraknak egy ad hoc versműsort, hivatalos színházavatóként, a szereposztás színészeinek javát felléptetve, így a parazita ünnepély végén a város potentátjai leléphetnek, anélkül, hogy a darabbeli polgármesterben, plébánosban, kampányfőnökben, üzletemberben, rendőrfőnökben netán magukra ismernének. Eként történt. Az előadás megbukott, én legalábbis így éltem meg. Azt hittem, végre kiüríthetek egy régtől fogva cipelt zsákot, ehelyett újabbat raktak a hátamra. Az előadás azzal kezdődött, hogy a színpad a nézők szeme előtt nagy robajjal összeomlott, mintha alighogy elkezdődne, máris vége szakadna. Döngött, zuhant, ropogott minden, majd a beálló csendben és sötétségben por és füst szálldosott. Ez a komor és sötét némaság az előadás alatt megmaradt, sőt, egyre töményebb és lappangóbb lett. Mintha megfordult volna minden, a sötétség nem a rombolást követné, hanem maga a pusztulás volna ennek a sötétségnek a következménye. Ekkor jött a két főszereplő, a fiú és a lány, és a szerelmük, ahogy mondani szokták, fényt hozott...

Gyerekkoromban az ablak melletti ágyamból éjszakánként sokat bámultam az égre. Elképzeltem, hogy valamelyik csillag körül kering egy bolygó, azon él valaki, aki engem néz. Szerettem volna megismerkedni vele. Őrülden vágytam rá. Ki lehet? Hasonló, mint én? Vagy egészen más? Kerestem a világban egy pontot, amellyel beszélgetni lehet. Ha akad egy ilyen pont, akkor megnyílhatok, egyértelművé válik, hogy létezem.

Most, amikor ezeket a sorokat írom, megint itt ülök a régi szobámban. Segítünk hűgömnak a ház felújításában; egy hete vagyunk itt, holnap reggel indulunk vissza. Napokon keresztül esett, csak ma délután tudtunk kisétálni. Elmentünk az utca végébe, ki a töltésre. A tötés, vagy még szatmáriásabban: *tötítés*. Rajzanak a

kockásszárnyú lepkék, legkisebb fiam négyéves bölcsességgel megállapítja: vége a karanténnak, a pillangók is kijöttek. A nap rézsutos fényében ezüstösen ragyognak a hosszúszerű füvek. A hold is látszik, már majdnem teljes a korongja. A tiszta időben élesen kirajzolódik a Nagyerdő taraja, másik irányból egészen közelre jönnek a Máramarosi hegyek, sőt, talán Vereckéig is ellátni. A látóhatárt csupán két épület takarja ki, az egyik a százéves karcsú Tűzoltótorony, a másik a negyvenéves, egy nemzetközi fórumon a világ legrondább épületének választott Közigazgatási Palota.

Miért nehéz a jelenben élni? Mert amikor a város piszkos, gondozatlan, agresszív, nincsenek terei, zugai, találkahelyei, nincs semmilyen pozitív életmódjavaslata, amikor a leselkedő veszélyek miatt éberem, ugrásra készen kell állni, amikor a város nem otthon, akkor a múlt dominál. Történetekben uralkodó érzések lesznek az érzéseink.

Jó a töltés tetejéről visszanézni a városra. Aztán kiülni a füves oldalba, hanyatt dőlni, és a felhőket bámulni. Igéző az élet zsongó közelsége. Mintha langyos combokra hajtánánk a fejünket. Menta, vadmályva, székfű illatozik, a forró por mélyében a nedves agyag hűvöse. A szél távoli lombzuhogást hoz felénk, a töltésmenti virágzó hársfák és a folyóparti nyárfák érthetetlen mondatait. Öttagú lepkecsapat kergetőzik, egyre feljebb emelkednek, ismeretlen logikájú spirál mentén. Megnyílik fölöttünk a tér, és szimultán alattunk is. Ez a megnyílás adja az igazi otthonosságérzetet, ez egy város valódi zamata.

Balázs Imre József

Utazás a román Kolozsvár mélyére

Amikor megjelent a *Kolozsváros* című antológia,¹ harminc kortárs magyar szerző Kolozsvár-szövegeivel, akkor többen is azt kérdezték: hol van belőle a román Kolozsvár? Edzett antológiászerkesztőként, akkor már túl az első sértődött maileken és több év utáni első személyes találkozásokon, amikor a kortárs prózaíró első kérdése: miért nem válogattál be a *Kolozsváros*-antológiába, ez, a román Kolozsvárral kapcsolatos felvetés kicsit másként tűnt relevánsnak. Miközben szerkesztőtársammal, Daray Erzsivel próbáltuk felhívni a figyelmet arra, ahogyan a román vonatkozások fel-felbukkannak Bodor Ádám, Szilágyi István, Király László, Tompa Andrea, Selyem Zsuzsa szövegeiben, a rövid válaszmom az volt a hiányt firtató kérdésre: az egy másik, sokkal terjedelmesebb könyv lett volna.

A román irodalom Kolozsvár-képéről egyrészt két évtizednyi tapasztalat alapján alakíthattam ki hozzávetőleges véleményt, román irodalmi rendezvények és összejövetelek (nem túl rendszeres, de évente azért több ilyen esemény) résztvevőjeként, másrészt a kolozsvári interkulturális kapcsolatok egyik legizgalmasabb csomópontjának, az 1968-ban alapított többnyelvű *Echin*ox folyóiratnak a kutatójaként. Némi

¹ *Kolozsváros. Irodalmi kalauz*, szerk. Balázs Imre József, Daray Erzsébet, Bartos-Elekes Zsombor, Jelenkor, Budapest, 2019. [A kötetről a 2020. júniusi lapszámunkban közöltünk recenziót. – A szerk.]